

ILMIY-HUQUQIY EKSPERTIZA INSTITUTINING NORVATIV- HUQUQIY HUIJATLAR SIFATINI OSHIRISHDAGI ROLI VA MUOMMOLARI

Alamxonov Alisher Adxamxon o‘g‘li

Ilmiy rahbar: yu.f.d. (PhD) Ibroxim Atamirzayev

Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet

1-bosqichtalabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18986215>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Ilmiy-huquqiy ekspertiza institutining normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirishdagi o‘rni, ahamiyati va amaliy faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, ekspertiza institutining huquqiy asoslari, hamda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarida yuzaga kelayotgan kolliziyalar, takroriy normalar va huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etishdagi funksiyalari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: ilmiy-huquqiy ekspertiza, normativ-huquqiy hujjat, huquqiy kolliziya, huquqiy bo‘shliq, qonunchilik sifati, normativ texnika.

Аннотация. В данной статье анализируются роль, значение и практическая деятельность института научно-правовой экспертизы в повышении качества нормативно-правовых актов. Также рассматриваются правовые основы института экспертизы, а также его функции по выявлению и устранению коллизий, дублирующих норм и правовых пробелов, возникающих в проектах нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: научно-правовая экспертиза, нормативно-правовой акт, правовая коллизия, правовой пробел, качество законодательства, нормативная техника.

Abstract. This article analyzes the role, significance, and practical activities of the institute of scientific and legal expertise in improving the quality of normative legal acts. It also examines the legal foundations of the expertise institute, as well as its functions in identifying and eliminating legal conflicts, duplicate provisions, and legal gaps arising in draft normative legal acts.

Keywords: scientific and legal expertise, normative legal act, legal conflict, legal gap, quality of legislation, legislative drafting technique.

Kirish

Ilmiy-huquqiy ekspertiza instituti aynan qonun ijodkorligi jarayonida hujjat loyihalarining ilmiy asoslanganligi, tizimlilik va amaldagi qonunchilikka muvofiqligini ta’minlashga xizmat qiladi. Uning asosiy vazifasi-normativ-huquqiy hujjatlarning sifat ko‘rsatkichlarini oshirishdan iborat.

Huquqiy demokratik davlat barpo etish jarayonida normativ-huquqiy hujjatlarning sifat darajasi muhim omil hisoblanadi. Qonunlarning aniqligi, izchilligi va o‘zaro uyg‘unligi huquqni qo‘llash amaliyotining samaradorligini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasida ilmiy-huquqiy ekspertiza institutining shakllanishi mustaqillikdan keyingi davrda huquqiy davlat qurish jarayoni bilan uzviy bog‘liqdir. 1992-yilda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qonun ustuvorligi prinsipini davlat va jamiyat hayotining asosiy tamoyili sifatida mustahkamlab berdi. Mazkur prinsip normativ-huquqiy hujjatlarning sifatiga nisbatan yuqori talablarni yuzaga keltirdi.

Dastlabki yillarda qonun ijodkorligi jarayoni asosan tezkor normativ tartibga solishni ta’minlashga qaratilgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi kolliziyalar, takroriy normalar va tizimsizlik muammolari yuzaga kela boshladi. Bu esa hujjat loyihalarini qabul qilishdan oldin chuqur ilmiy tahlildan o‘tkazish zaruratini kuchaytirdi.

Normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli ravishda ishlab chiqish va ekspertizadan o‘tkazish mexanizmi “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonunning qabul qilinishi bilan yanada aniq huquqiy asosga ega bo‘ldi. Mazkur qonunda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini huquqiy ekspertizadan o‘tkazish tartibi, subyektlari va asosiy mezonlari belgilab berildi.

Xususan, 2000-yil 14-dekabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuning 18-moddasi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini huquqiy ekspertizadan o‘tkazish lozimligini belgilaydi, bu esa ilmiy-huquqiy ekspertiza institutining normativ majburiyatini ta’minlaydi. Bugungi kunda ushbu qonunning 4-bobi aynan ushbu jarayonga bag‘ishlangan.

Keyingi bosqichda qonun ijodkorligi jarayonini institutsional takomillashtirish maqsadida maxsus ilmiy-huquqiy ekspertiza mexanizmlari joriy etildi. Bu jarayon davlat boshqaruvi organlari

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

huzurida hamda qonunchilik sohasida faoliyat yurituvchi ilmiy-tadqiqot muassasalari ishtirokida shakllandi. Xususan, qonun loyihalarini ilmiy jihatdan asoslash, ularning amaldagi qonunchilik bilan uyg‘unligini tekshirish hamda ijtimoiy oqibatlarini prognoz qilish amaliyoti kengaya bordi.

Ilmiy-huquqiy ekspertiza instituti nafaqat normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini formal-huquqiy jihatdan tekshirish, balki ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini baholash, huquqni qo‘llash amaliyotiga ta’sirini prognoz qilish hamda inson huquq va erkinliklariga mosligini aniqlash vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy qonun ijodkorligi jarayonida normativ-huquqiy hujjatlarning samaradorligi faqat ularning yuridik kuchi bilan emas, balki amaliy qo‘llanish darajasi, tushunarligi va barqarorligi bilan ham belgilanadi. Shu sababli ilmiy ekspertiza hujjat loyihalarining konseptual asoslarini, terminologik aniqligini hamda normativ tuzilishini tahlil qilish orqali qonunchilik sifati oshirilishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, ilmiy-huquqiy ekspertiza normativ-huquqiy hujjatlarni tizimlashtirish jarayonida ham muhim o‘rin tutadi. Huquq tizimida mavjud bo‘lgan qarama-qarshiliklar (kolliziyalar) ko‘pincha turli davrlarda qabul qilingan hujjatlar o‘rtasidagi nomuvofiqlik natijasida yuzaga keladi. Ekspertiza jarayonida mazkur ziddiyatlar aniqlanib, ularni bartaraf etish yuzasidan takliflar ishlab chiqiladi. Bu esa huquqiy aniqlik va barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Huquqshunos olimlarning ta’kidlashicha, qonun ijodkorligi jarayonida ilmiy ekspertizaning joriy etilishi normativ-huquqiy hujjatlarning barqarorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy-huquqiy ekspertiza instituti evolyusion tarzda, ya’ni amaliy ehtiyoj va normativ tizimning murakkablashuvi natijasida shakllanganini ko‘rish mumkin.

O‘zbekiston sharoitida ham ilmiy-huquqiy ekspertizani rivojlantirish qonun ijodkorligi jarayonining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali hujjat loyihalarini avtomatlashtirilgan tarzda tahlil qilish, kolliziyalarni aniqlash va normativ texnika talablari buzilishini aniqlash imkoniyati mavjud. Bu esa ekspertiza jarayonining shaffofligi va samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, ayrim tadqiqotchilar normativ-huquqiy hujjatlar tizimidagi takroriy normalar huquqni qo‘llash amaliyotida turlicha talqinlarga sabab bo‘lishini ta’kidlaydilar. Ilmiy ekspertiza bunday holatlarning oldini olish imkonini beradi.

O‘zbek huquqshunos olimlari ilmiy-huquqiy ekspertiza institutini qonun ijodkorligi jarayonining ajralmas qismi sifatida baholaydilar.

Jumladan, ayrim mualliflar normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini majburiy ilmiy ekspertizadan o‘tkazish qonunchilik sifatini oshirishini ta’kidlaydilar. Boshqa tadqiqotchilar esa ekspertiza jarayonining mustaqilligi va xolisligini kuchaytirish zarurligini qayd etadilar.

X.T. Odilqoriyev normativ-huquqiy hujjatlarning tizimligi va ichki uyg‘unligi huquqiy barqarorlikning asosiy sharti ekanligini qayd etadi. Ilmiy ekspertiza mazkur tizimlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

A.X. Saidovning ta’kidlashicha, qonun ijodkorligi jarayonida ilmiy yondashuvning yetishmasligi normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy samaradorligini pasaytiradi. Shu bois ilmiy-huquqiy ekspertiza qonun ijodkorligi sifatini oshirishning muhim kafolati sifatida namoyon bo‘ladi.

Bugungi kunda ilmiy-huquqiy ekspertiza instituti qonun loyihalarini tayyorlash jarayonining muhim bosqichiga aylangan bo‘lib, u normativ-huquqiy hujjatlarning Konstitutsiyaga muvofiqligi, tizimligi va normativ texnika talablariga mosligini ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, ilmiy ekspertiza natijalarining ochiqiligini ta’minlash qonun ijodkorligi jarayonining shaffofligini oshirishga xizmat qilishi ilmiy adabiyotlarda asoslab berilgan.

Ilmiy-huquqiy ekspertizaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- loyiha normalarining Konstitutsiya va amaldagi qonunchilikka muvofiqligini aniqlash;
- normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi kolliziyalarni bartaraf etish;
- takroriy normalarni qisqartirish;
- huquqiy tartibga solishda mavjud bo‘shliqlarni aniqlash;
- normativ texnika qoidalariga rioya etilishini ta’minlash.

Hozirgi bosqichda milliy qonunchilik tizimi keng ko‘lamli islohotlarni boshdan kechirmoqda. Iqtisodiy, ma’muriy va fuqarolik-huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirishni talab etmoqda.

Xalqaro tajriba ham ilmiy-huquqiy ekspertizaning muhimligini tasdiqlaydi. Rivojlangan davlatlarda normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari ko‘pincha akademik doiralar, mustaqil ekspertlar hamda ilmiy-tadqiqot institutlari ishtirokida baholanadi. Bu jarayon “regulyator ta’sirini baholash” (Regulatory Impact Assessment) mexanizmi bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshiriladi. Mazkur

“Ilmiy tadqiqotlarni amaliyotga joriy qilishning muammo va yechimlari” mavzusidagi onlayn xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallar to‘plami. NamDU - 2026-yil 20-21-fevral

amaliyot normativ-huquqiy hujjatlarning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy oqibatlarini oldindan aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ilmiy-huquqiy ekspertiza instituti normativ-huquqiy hujjatlar sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. U huquqiy kolliziyalarni kamaytirish, normativ bo‘shliqlarni aniqlash hamda qonunchilik tizimining izchilligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Mazkur institutni yanada takomillashtirish maqsadida quyidagilarni taklif qilamiz:

Birinchidan: Ilmiy-huquqiy ekspertiza xulosalarining majburiylik darajasini kuchaytirish;

Ikkinchidan: Mustaqil ekspertlar bazasini shakllantirish;

Uchinchidan: Ekspertiza jarayonini raqamlashtirish;

To‘rtinchidan: Normativ texnika bo‘yicha yagona metodologik standart ishlab chiqish;

Beshinchidan: Xalqaro tajribani milliy amaliyotga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni, 2000-yil 14-dekabr.
3. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: Adolat.
4. Saidov A.X. Huquq ijodkorligi nazariyasi. – Toshkent.
5. OECD. Regulatory Impact Assessment: Best Practices in OECD Countries. – Paris.